

A testrésznevek metaforikus kiterjesztésének kulturális varianciája

1. Bevezetés. A nyelvtudomány egyik alapvető kérdésfelvetése az, hogy a konceptualizációban hogyan kapcsolódik össze a fiziológiai tapasztalat és a kulturális kontextus. A kognitív tudományban elterjedt *testesültség hipotézis* elmélete azt hangsúlyozza, hogy a fogalmi rendszer és a nyelvi szerkezetek nagymértékben metaforikusak, és ezek jelentős része a fizikai testi tapasztalatokra vezethető vissza (LAKOFF–JOHNSON 1980; JOHNSON 1987). Másfelől számos kutatás rámutatott egyéb tényezőkre, így a testi (SZELID–KÖVECSES 2018) és a kulturális kontextus meghatározó szerepére is a testesült konceptualizációban (GIBBS 2005; KÖVECSES 2000, 2005; KÖVECSES–BENCZES 2010; MAALEJ–YU 2011a). Adekvát tehát a kérdés, hogy az emberi testen alapuló figuratív fogalmi rendszer kulturális beágyazottsága milyen jelentéskiterjesztési műveletekben azonosítható, és mely nyelvi reprezentációkban valósul meg. Az eddigi kutatások a testrészek poliszém hálózatai vagy metaforizációi alapján rámutattak, hogy a nem emberi tárgyak (pl. növények, természeti formák) és az absztrakt fogalmak kifejezésében (pl. KOGNÍCIÓ, ÉRZELMEK, ERKÖLCS, TISZTELET, HATALOM, INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATOK) a nyelvközösségek az emberi testhez fűződő tapasztalatokat az egyik legfontosabb forrásként alkalmazzák (SHARIFIAN et al. 2008; MAALEJ–YU 2011a; BREZINGER–KRASKA–SZLENK 2014; KRASKA–SZLENK 2019, 2020). Az emberi test szerepe a konceptualizációban kulturális-kognitív szempontból kiemelten fontos terület, mivel betekintést nyújt a különféle kulturális rendszerek megértésébe, valamint a testen keresztül alapvető kulturális korlátok, szimbolikus funkciók és társadalmi szerepek öröklődnek (GIBBS 2005: 36). A test jelentéshálózatának és a kultúra kapcsolatának feltárása (*kulturális testesültség*) egy-egy testrész kapcsán nemcsak ősi minták (*vérszerződés*), hanem új nyelvi fejlemények (*vérprofi*) megértését is lehetővé teszik (BARANYINÉ KÓCZY 2020b).

A tanulmány magyar és más nyelvi példák segítségével tekinti át azokat a leggyakoribb metaforizációs irányokat, amelyek szerint a testrészneveket egy-egy kulturális közösség más, többnyire absztrakt fogalmi tartományra alkalmazza rendszerszerűen. A tanulmány felépítése a következő: a 2. fejezet röviden vázolja a test konceptualizációjának általános viszonyrendszerét, majd a 3. rész azokat a fogalmi tartományokat tárgyalja, amelyekre a testrészeket a leggyakrabban

alkalmazzuk a metaforikus gondolkodásban. A fogalmi tartományokhoz kapcsolódó belátásokat magyar és idegen nyelvű példák szemléltetik. Ezek sorrendben az ÉRZELMEK, a KOGNÍCIÓ, az INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATOK és a KULTURÁLIS ÉRTÉKEK, valamint a test TÉRVISZONYOKra való kirejesztése és a testrészek grammatikalizációja. A testmetaforák típusainak elemzése jól bizonyítja, hogy a fiziológiai tapasztalat és a kulturális kontextus szervesen összekapcsolódó, kölcsönhatásban lévő tényezők a nyelv és a jelentés formálásában.

2. A test kulturális konceptualizációjának viszonyrendszere. A test konceptualizációjának kulturális varianciáját számos tényező motiválja. Ezek közül legfontosabbak a test biológiai meghatározottságának kulturálisan eltérő észlelése, a test szegmentációja/kategorizációja, valamint a kulturális modellek. Ezeket a jelenségeket átfogóan jellemzi a *kulturális testesültség* fogalma, amely a kulturális konceptualizáció háttérében rejlő rendszerszerűséget implicálja.

A test konceptualizációja tágabb összefüggésben a *testesültség* elméletében vizsgálható, amely a test szerepét hangsúlyozza a „mindennapi, szituációkban megvalósuló megismerő tevékenységében” (GIBBS 2005: 1). A testesültség legnyilvánvalóbb megvalósulása a nyelvben a testrészek konceptualizációja, amely az egyes testrészek egyéb konkrét és absztrakt funkciókra való kiterjesztését takarja. Ez rendszerint egyirányú konceptualizáció, amelyben az alapszintű kategóriák könnyen válnak forrástartományyá. A testesült tapasztalatok a kultúra közegében alakulnak konkrét konceptualizációkká a megismerés folyamán (GIBBS 2005: 13, vö. KÖVECSÉS 2000), ahol a kifejezések konnotációja és értéktulajdonítása is kultúraspecifikus tényező lehet (CHARTERIS-BLACK 2001). A testrészek metaforizációjára irányuló kutatások számos kulturális eltérést jeleznek mind a konceptualizáció megléte, hangsúlya vagy alkalmazása terén (SHARIFIAN et. al. 2008; YU 2009; MAALEJ–YU 2011a; BRENZINGER–KRASKA–SZLENK 2014; magyar vonatkozásban BAŃCZEROWSKI 2003, 2007; CSÁBI 2005; SIMÓ 2011; BAŃCZEROWSKI–DZIEWONSKA-KISS 2013; BARANYINÉ KÓCZY 2018, 2019, 2020a, 2020b). A kulturális testesültség fogalma a testesültség fiziológiai és kulturális kettősségét, kontinuum jellegét hangsúlyozza (MAALEJ–YU 2011b: 9). Az egyes testrészek mögött rejlő konceptuális hálózat fölfejtése az adott kulturális közösség megismerő tevékenységének egy szegmensére világíthat rá. Erre példa többek között a kínai *xin* ’szív’ szó vizsgálata (YU 2009), amely szerint a kínai kulturális konceptualizációban a SZÍV az érzelmeken túl fiziológiai és megismerési központ is, az egész testet és az elmét is irányító központi szerv, kozmikus szempontból úgymond „az univerzum tükre”. Ez a kulturális modell az ősi kínai filozófia és a hagyományos orvoslás tanain alapszik, azonban a modern tudományos ismeretek ellenére a mai napig jelen van a kínai nyelvben. A kulturális testesültség tehát a kulturális konceptualizáció fogalmán a testi tapasztalatok, a nyelv, a kultúra és a konceptualizáció összefüggésrendszerét jelenti. A kulturális konceptualizációk „a kulturális csoportok tagjai között megosztott reprezentációs hálózatok”, vagyis az adott közösség világszemléletének, kulturális megismerő tevékenységének kifejeződése metaforák, sémák, modellek és kategóriák formájában (SHARIFIAN 2011: 5).

A test fiziológiai észlelése a külső/belső test megkülönböztetésén alapul (KAPITÁNY–KAPITÁNY 2013). A testrészek vizuális megjelenésén túl (alak, elhelyezkedés) funkcióiknak is fontos szerepe van az egyéb személyiségbeli, érzelmi jellemzők és az ember szociokulturális viszonyainak megjelenítésében (pl. főhajítás). A belső testről való népi tudás szintén különbözhet az orvostudomány történelmileg változó anatómiai ismereteitől.

A testről szerzett tapasztalat alapján létrejövő kategorizációs rendszer alapja az egyetemes biológiai tapasztalat és a szociokulturális kontextus kölcsönhatásában keresendő (MAJID 2006). A kulturális motiváltságot a következő megfigyelések támasztják alá. Az egyik érv, hogy egy adott testrészre vonatkozó szegmentációs kategóriák a nyelvekben nem egyeznek. Például a magyar LÁB fogalom a csípőízületnél kezdődik és a LÁBFEJET is magába foglalja, ez utóbbit a láb legfőbb részeként jelöli meg, amely a bokaízületnél kezdődik. Az angol nyelv a LEG 'láb' fogalom mellett külön kategóriaként jelöli a lábfejet: FOOT. A második érv, hogy a párhuzamos elnevezések szemantikai tartalma különbözhet: a holland, japán és indonéz nyelvben a KART jelölő kifejezés mást jelent: az indonéz kategória a kezét is magába foglalja, a japán kifejezés a válltól a csuklógig tartó területet jelzi, míg a holland elnevezés értelmezése megoszlik (MAJID–VAN STADEN 2015). Harmadszor, nem minden nyelvben léteznek a testrészek alapszintű kategóriái és a háromszintű szisztematikus hierarchikus elrendeződés. A TÖRZSRE számos nyelvben (jahai, tiriyo, tidore, pandzsábi) nem létezik külön kifejezés, hanem a test egészét jelölő nevet használják (MAJID 2010: 64). A következő megfigyelés, hogy a testrésznevek többféle viszony szerint kapcsolódhatnak egymáshoz: partonomikus, elhelyezkedésbeli, kapcsolati vagy általános asszociációs viszonyok szerint, illetve ezek párhuzamos jelenléte is megfigyelhető, egy testrészre több elnevezést alkalmazva. Végül a testrésznevek anatómiai megalapozottsága sem mindig érvényesül: a tiriyo nyelv (Észak-Amazónia) megkülönböztet egy ovális, kisebb tojás méretű szervet (*kɔDDi*), amely a szegycsont alatt helyezkedik el – azonban ennek a szervnek nem létezik anatómiai megfelelője (MAJID 2006: 250).

A testmetaforákkal összefüggésben szintén fontos területet képeznek a testi/fizikai percepció különféle formái és az egyéb, pszichés és szociális működés közötti összefüggések vizsgálata. A percepcióra utaló igék vizsgálata szerint a KOGNÍCIÓ PERCEPCIÓ metafora számos érzéki csatornán keresztül érvényesülhet. A legismertebb összefüggés a vizuális és az auditív érzékelés, valamint a mentális képességek között jön létre (VIBERG 1984; SWEETSER 1990; ALM–ARVIUS 1993; EVANS–WILKINS 2000; DE VRIES 2013; SAN ROQUE et al. 2018). A kulturális variációt jelzi, hogy egyes kultúrákban, például az ausztrál nyelvekben, a MEGÉRTÉS LÁTÁS metafora helyett a MEGÉRTÉS HALLÁS metafora dominál (EVANS–WILKINS 2000), míg például az észet esetében a taktilis igék kiterjesztése figyelhető meg a tudás, ismeret tartományára (PROOS 2020).

A testrészek jelentéskiterjesztései kulturális modellekre vezethetők vissza, amelyek megszerkesztik azt, ahogyan a testi tapasztalat a fogalmi rendszerbe ágyazódik (KÖVECSÉS 2000; YU 2004; SHARIFIAN et al. 2008). QUINN és HOLLAND definíciója szerint a kulturális modellek olyan, a világról alkotott magától értetődő modellek, amelyeken egy társadalomban sokan osztoznak, és amelynek

nagy szerepe van a megértésben: „olyan struktúrák, amelyek a világról alkotott elképzeléseink kulturálisan meghatározott mentális reprezentációi, tehát egyszerre kultúra- és kognícióalapúak” (KÖVECSES–BENCZES 2010: 88; vö. QUINN–HOLLAND 1987: 4). A kulturális modellek így egy kulturális közösség megismerő tevékenységének építőelemei, mivel számukra egyfajta „sablonként” működnek az élet különböző aspektusainak megértéséhez (vö. SHARIFIAN 2011). A kulturális modellek a kultúra több rétegéből eredhetnek, például hétköznapi megfigyelésekből és az ezekből eredő sematikus következtetésekből. A hosszú ujjak, a kisméretű női láb, a fehér bőr, amelyen áttetszenek a kék véredek (*kékvér*, l. BARANYINÉ KÓCZY 2020b) az elegancia, az arisztokratikus származás jelei. Ennek a sztereotípiának az alapja az, hogy a nehéz fizikai munkát végző személyek testalkata rendszerint izmos, széles, a végtagok nagyobbak, a bőr napbarnított (KAPITÁNY–KAPITÁNY 2013: 34).

A kulturális modellek rítusokhoz is köthetők, így a világ több kultúrájában létező VÉRTESTVÉRSÉG/VÉRSZERZŐDÉS kulturális modellje (BARANYINÉ KÓCZY 2020b). Ehhez olyan hűségeskü kapcsolódott, amelyben két nem rokonni viszonyban álló ember között egyenlőségen és lojalitáson alapuló kapcsolat jött létre egymás vérenek elfogyasztása által (HAUSER–SCHÄUBLIN 1993). A VÉRSZERZŐDÉS magyar kulturális modellje a korabeli magyar szokásjog szerint egy esküvel megerősített fogadalomtételt jelentett, ahol a rítus során a felek az alkarjukon ejtett vágás összeérintésével jelezték, hogy a vérük egymás ereiben folyik, vagy pedig egy kehelybe csorgatták a véruket, és mindannyian ittak belőle (NéprLex. 5). Végül a tabuk is kulturális modelleken alapulnak, például a testi kiválasztás és a szexualitás, valamint az ezekkel a folyamatokkal kapcsolatos testrészek (GALGÓCZI 2008: 6). A tabuk esetében az egyik alapvető tényező a test hierarchikus tagolása, az alsótest tisztátalansága.

3. A test kiterjesztése absztrakt tartományokra. A test metaforikus kiterjesztésére az egyik legkorábbi ismert példa az egyiptomi kultúrából származik, ahol a(z önálló szóval nem kifejezhető) világ szegmenseire terjesztették ki az emberi szervezet részeit (MESKELL 2000). A jahai nyelvben a test szintén a világ antropomorfikus rendszerként való leképezésének alapjául szolgál (BURENHULT 2006). A szisztematikus megfeleltetés híres példája az atapaszkai apacs nyelvben a testrészek alkalmazása különböző MOTOROS JÁRMŰVEK részeinek a megjelölésére (BASSO 1967): a 19 metaforikus testrésznév közül a nagyobb alkatrészeket a főbb testrészek, a kisebbeket pedig a kisebb testrészekkel vagy belső szervekkel konceptualizálják (1. táblázat).

1. táblázat

Apacs testrésznevek és kiterjesztésük a SZEMÉLYGÉPKOCSI fogalmára
BASSO (1967) alapján

Apacs testrésznév	Jelentés	Kiterjesztett jelentés
<i>wos</i>	váll	elülső sárhányó(k)
<i>gən</i>	kéz/kar	elülső kerék, abroncs
<i>dɔ</i>	áll(kapocs)	elülső lökhárító
<i>ke'</i>	láb/lábak	hátsó kerék, abroncs

<i>ni</i>	arc	szélvédőtől a lökhárítóig tartó terület
<i>ta</i>	homlok	utastér elülső része vagy az autó teteje
<i>kai</i>	fenék	hátsó sárhányó(k)
<i>ze'</i>	száj	tanksapka
<i>inda'</i>	szemek	fényszórók
<i>pit</i>	gyomor	benzintartály

Számos további példa ismert a test–tárgy kiterjesztésről. A zapoték nyelvben a testrészneveket az ASZTAL egyes részeire alkalmazzák, pl. arc \Rightarrow asztal teteje, száj \Rightarrow asztal(lap) éle, gyomor \Rightarrow asztal alsó területe, láb \Rightarrow asztalláb (LILLEHAUGEN 2003). A (közép-szudáni, nilus-szaharai) mangbetu nyelvben a HÁZ konceptualizációja esetében jelennek meg a következő párhuzamok: szem \Rightarrow ablak, száj \Rightarrow ajtó, fej \Rightarrow tető (HEINE 2011). A testesült metaforák az építészet számos szakkifejezésében is felfedezhetők: *homlokzat*, *szemöldökfa*, *oszlopfő*, *lábazat*, *tetőgerinc*, *kontyolt tető*, *ablakszem*, *vakablak*, *vízorr*, *vízköpő*, *malomgarat* stb. (KAPITÁNY–KAPITÁNY 2013: 29).

Gyakori céltartomány a TERMÉSZETI TÁJ. Az ausztráliai nyelvekben a testrészeket rendszeresen alkalmazzák kiemelkedő természeti formákra, tájékozódási pontokra. A konceptualizáció alapja az a kulturális modell, amelyben az ausztrál őslakosok az ember és a természet viszonyát szemlélik (SHARIFIAN 2011). A thaayorre nyelvből (paman nyelvcsalád) származnak a következő példák: *ngok pungk* '(óceán) hullámai' (víz térd), *raak koo-miing* 'föld felszíne' (hely-arc), *punth* '(fa) ágak' (karok), *wuurr* 'gallyak, vesszők' (ujjak) (GABY 2006: 218). A földrajzi formák testesült konceptualizációja az óceániai nyelvekben is gyakori, például a polinéz marquises-szigeteki nyelvben a *tua* 'hegylánc' (gerinc), *ivi* 'hegycsúcs, domb' (csont), *mata'ae* 'hegyfok' (szem-homlok) (CABLITZ 2008: 205). A magyar nyelvben is találhatók hasonló példák: *hegygerinc*, *hegyhát*, *hegyláb*, *ér*, *torkolat*, *(fa)törzs*, *(barlang) szája*, *gyomra*.

Az ÁLLATOK részeivel szemben a NÖVÉNYEK esetében gyakran nem ennyire szisztematikus a leképezés, például a gomba esetében az emberi testen alapul a *kalap*, *gombafej*, *törzs* kifejezés, vagy a lengyelben a fokhagymafejre utaló *glówka* 'fejecske' és gerezdjeinek neve *zabki* 'fogak' (KRASKA-SZLENK 2014b: 11). A magyarban a *fej* szót számos növény termésére alkalmazzuk, pl. *káposzta feje*, *hagyma feje* (TOLCSVAI NAGY 2013: 245); ugyanígy a *szem* szót is: *búzaszem*, *kukoricaszem*, *mákszem*. A FEJ és a SZEM forrástartományként elsősorban a kerek tárgyak konceptualizációjában jelennek meg (2. táblázat).

A testrészek figuratív kiterjesztése nyelvenként eltérő, azonban itt is megfigyelhetők közös tendenciák. A *szem* kapcsán például KRASKA-SZLENK (2014a: 62) több nyelv alapján vetette össze, hogy melyik jellemzők válnak a poliszémia alapjává. Ezek a következők: arab (Ar) *ʕajn*, baszk (B) *begi* (IBARRETXE-ANTUÑANO 2012), francia (F) *oeil* és *oeillet* (kicsinyítő alak), indonéz (I) *mata* (SIAHAAN 2011), lengyel (L) *oko* és *oczko* (kicsinyítő alak), német (N) *Auge*, orosz (O)

glazók (kicsinyítő alak), szuahéli (Sz) *jicho*, tamil (Ta) *kaṇ*, török (Tö) *göz* és zande (Z) *bangirise* (PASCH 2014). Az alábbi attribútumok és együttállásaik voltak a leggyakoribbak: kicsi, kerek, üreges, fényes, központi. Ezek többségére magyar példa is található: kicsi: *mákszem*, *gabonaszem*; kerek: *láncszem*, *pávaszem*; üreges: *láncszem*, *öltésszem*; fényes: *gyöngyszem* (2. táblázat).¹

2. táblázat

A szem kiterjesztése más tartományokra KRASKA-SZLENK (2014b: 62) alapján, kiegészítve a *szem* magyar (M) példáival

Séma	Nyelvi példák
kicsi, kerek	L <i>oczko</i> 'kő (gyűrűben)', F <i>oeil</i> , L <i>oko</i> (<i>w rosole</i>) 'zsircsepp (erőlevesben)', N <i>Auge</i> , Sz <i>jicho</i> (<i>la ua</i>) 'bimbó', I <i>mata kaki</i> 'boka', L <i>oczko</i> , O <i>glazók</i> , Tö <i>göz</i> 'szem (növényen)', Ta <i>kaṇ</i> 'kis pötty (pl. kókuszdión)', M <i>mákszem</i>
kicsi, kerek, üreges	F <i>oeil</i> , Tö <i>göz</i> , B <i>begi</i> , <i>glazók</i> , Ar <i>ʕajn</i> , N <i>Auge</i> 'kis lyuk (pl. tülyuk, kukucskaó)', B <i>ogibegi</i> 'lyuk a kenyérben', <i>gatzabegi</i> 'lyukak a sajtban', <i>erlategiren begia</i> 'kaptár bejárata', Ta <i>kaṇ</i> 'szem/lyuk (szitán, hálón)', 'öltés', F <i>oeillet</i> 'kis lyuk (pl. gomblyuk, fűzőlyuk)', 'tülyuk' L <i>oczko</i> (<i>w pończosze</i>) 'lyuk (harisnyában)', M <i>láncszem</i> , <i>öltésszem</i>
kerek, fényes	Ar <i>ʕajn</i> , Sz <i>jicho la maji</i> , I <i>mata</i> (<i>air</i>), 'forrás (vize)', Tö <i>göz</i> 'forrás (vize)' vagy 'mérőedény', L <i>oczko wodne</i> 'kis tó (kertben)', L <i>pawie oczko</i> 'pávaszem', Ta <i>mayil tōkaiyin kaṇ</i> 'pávaszem', M <i>gyöngyszem</i> , <i>láncszem</i> , <i>pávaszem</i>
központi (absztrakt értelemben is)	N <i>Auge</i> , I <i>mata</i> 'központ', <i>mata ati</i> 'legbelsőbb érzés vagy gondolat' (szem-máj), L <i>oko cyklonu</i> 'tornádó szeme/központja', Tö <i>göz</i> 'hid feszítávsága' vagy 'fiók, tartó', <i>araba gozū</i> 'kesztyűtartó', Z <i>bangiri</i> 'központ', <i>bangiri gene</i> 'út közepe', <i>bangiri oro</i> 'seb/fekély közepe', M (tornádó, hurrikán) <i>szeme</i>

Alábbiakban a testrészek kiterjesztésének legjellemzőbb absztrakt tartományait mutatom be, ezek a következők: ÉRZELEM, KOGNÍCIÓ, INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATOK és KULTURÁLIS ÉRTÉKEK (vö. KRASKA-SZLENK 2014b). A testrészeknek szintén fontos szerep jut a TÉR konceptualizációjában és a grammatikalizációban.

3.1. A testrészek kiterjesztése az ÉRZELMEK tartományára. Az érzelmek kifejezése és a testesültség kapcsolata LAKOFF és JOHNSON monográfiájának megjelenése (1980) óta széleskörűen kutatott terület (pl. KÖVECSES 2000, 2005; ENFIELD–WIERZBICKA 2002; SHARIFIAN et al. 2008). Ahogy többen is rámutatnak (pl. JOHNSON 1987; LAKOFF–JOHNSON 1999; KÖVECSES 2000, 2005), egy érzelem megtapasztalása és az evvel együtt járó testi tapasztalat, tünet vagy hatás

¹A Nyelvtudományi Társaság felolvasóülésén 2019. december 3-án tartott előadásomon az egyik résztvevő kolléga a „központi” jellemzőre is javasolt példát: a *QR kód szeme*.

között metonimikus kapcsolat van, akár biológiailag érvényes folyamatról van szó (ilyen például a szívverés, a vérnyomás emelkedése/csökkenése), akár csupán általános néphit támasztja alá (pl. a vér hőmérsékletének a változása: *megfagyott/felforrt az ereiben a vér*; vö. A TEST HŐMÉRSEKLETÉNEK A CSÖKKENÉSE A FÉLELEM HELYETT; KÖVECSES 1990). A testrészek és az érzelmek kapcsolata két fő irányból vizsgálható: egyrészt a testrésznevek vizsgálata (miszerint egy bizonyos testrész mely érzelmek kifejezésében vesz részt), másrészt az érzelmek konceptualizációja felől (azaz egy adott érzelem mely testrészek által konceptualizálódik).

Az egyik alapvető kérdés az, hogy az egyes nyelvekben melyik testrészt vélik az érzelmek központjának. Az eddig vizsgált nyelvekben az érzelmek centruma egy belső szerv, leggyakrabban a SZÍV, amely főként az indoeurópai, de más nyelvekre is jellemző, például a magyar (BAŃCZEROWSKI–DZIEWONSKA-KISS 2013), angol és olasz (NIEMEIER 2000; DEIGNAN–POTTER 2004), kínai (YU 2008), lengyel (KRASKA-SZLENK 2005a), szuahéli (KRASKA-SZLENK 2005a, 2005b), tunéziai arab (MAALEJ 2008) esetében. A magyarban olyan kifejezések jelzik ezt, mint *szívébe zár*; *kitárja a szívét*, *szíve csücske*, *csordultig tele van a szíve*, *szívből szeret*. Vannak azonban olyan nyelvek is, amelyek szerint a HAS/GYOMOR az érzelmek központja, például a japánban (BERENDT–TANITA 2011), vagy pedig a MÁJ, például az indonézben (SIAHAAN 2008).

Egy másik vizsgálati szempont az, hogy az egyes érzelmek kifejezésében mely testrészek játszanak fő szerepet. Az olyan kifejezések, mint *csillogott a szeme*, *összevonta a szemöldökét*, *felfordult a gyomra*, *égnék állt a haja*, *libabőrös lett*, *majd kiugrott a szíve*, *összeszorult a gyomra*, arról tanúskodnak, hogy a testrészeknek az érzelmi állapot megjelenítésében kiemelten fontos szerepük van. Az arc az érzelmek egyik fő vizuális kommunikációs eszköze, amely közvetlen tapasztalatot ad az adott személy érzelmeiről (vö. WIERZBICKA 1999; YU 2001, 2002; GIBBS 2005; VAINIK 2011), amelyet az ARC(KIFEJEZÉS) AZ ÉRZELEM HELYETT metonímia fejez ki. Számos kifejezés valódi testi tüneteken alapul, például az alábbi kínai és észt példákban (3. táblázat).

3. táblázat

Az ARC kiterjesztése az ÉRZELMEK tartományára a kínai és az észt nyelvben
YU (2002: 344) és VAINIK (2011: 54–55) alapján

Kínai testrésznév	Jelentés	Szó szerinti jelentés	Észt testrésznév	Jelentés	Szó szerinti jelentés
<i>lian-re</i>	'szégyenkezni'	arc-forró	<i>nasty vales minema</i>	'félni'	elfehéredett az arca
<i>lian-hong</i>	'elpirulni szégyen vagy szégyenkezés miatt'	arc-vörös	<i>puna tõuseb palgesse</i>	'szégyenkezni'	a vörösség az arcába emelkedett
<i>hong-lian</i>	'szégyenkezni maga miatt; elvörösödni a haragtól; megharagudni'	vörös-arc	<i>näost hall olema</i>	'aggódni'	szürke az arca

<i>beng-lian</i>	'kelletlen arcot vágni; komolynak vagy elégedetlennek tűnni'	feszül-arc	<i>pikka nägu tegema</i>	'csalódni'	hosszú arcot csinálni
<i>ban-lian</i>	'pókerarcot vágni; zord arcot vágni'	keményedő-arc	<i>nägu krimpsutama</i>	'undo-rodni'	savanyú arc
<i>shang-lian</i>	'a borivástól elvörösödni; megszedülni a sikertől vagy dicsérettől'	oda-arc	<i>nägu sārāb</i>	'örülni'	ragyog az arca
			<i>palg lööb vihast leegitsem</i>	'hara-gudni'	az arca a haragtól lángra lobban

Az érzelmek konceptualizációja az arckifejezésen keresztül nem mindig eredményez egyértelmű leképezést: a dühöt például az angol nyelvben két különböző arcszín, a kék (*a blue face*, 'kék arc') és a vörös (*a reddened face*, 'vörös arc') is jelölheti (GIBBS 2005: 259). Míg a vörös arc számos nyelvben szégyent és dühöt is kifejez, a két érzelmet a magyar nyelv lexikailag is megkülönböztetheti: az *elpirul* minden esetben szégyent, az *elvörösödik* pedig szégyent és dühöt is kifejezhet. Emellett különbség lehet az is, ahogyan egy-egy kultúrában valamelyik testrész érzelmekifejező szerepének nagyobb jelentőséget tulajdonítanak. OCCHI vizsgálata szerint (2011: 180) a japánban és az amerikai angolban a boldogság/boldogtalanság megjelenítésének domináns szerve eltér: míg a japánok elsősorban a szem kifejezését érzélik és értelmezik, addig az amerikaiak számára főként a száj kifejezésének dekódolása ad támpontot.

Az érzelmek megjelenítésében az is kulturálisan eltérő lehet, hogy az adott testrész melyik tulajdonsága kerül előtérbe. A VÉR MINT ÉRZELEM konceptualizációban, amely elsősorban negatív érzelmeket fejez ki, a vér következő jellemzőin alapul elsősorban a kiterjesztés: a) olyan anyag, amely megtölti a testet vagy egy testrészt (*arcába szökik a vér; vérszemet kap*); b) hőmérséklete van (*megfagy az ereiben a vér; vérlázító*); c) dinamikus (*megdermed a vére, pezseg a vére*) (BARANYINÉ KÓCZY 2020b: 113–114). Összességében elmondható, hogy a tartály-séma itt is meghatározó, de kulturális varianciáját jelzi például a DÜH konceptualizációjában az, hogy míg a magyarban az érzelem intenzitásának növekedése a (nyomás alatt lévő) tartályban lévő anyag hőmérsékletének növekedésével jár (*felforr az agyvíze*), addig a kínaiában a hőmérsékleti komponens teljesen hiányzik (YU 1995).

3.2. A testrészek kiterjesztése a KOGNÍCIÓ tartományára. A nyugati hagyományban a racionális gondolkodás és az irracionális érzelmek éles elkülönítése dualisztikus szemléletet tükröz, amely szerint a két tartomány két külön testrészhez kapcsolódik: a fejhez és a szívhez, például a magyarban (*szívből gyűlöl, szívére vesz* vs. *fejébe vesz, megfordult a fejében, fejben dől el, fejtelenség*;

vö. BARANYINÉ KÓCZY 2019) vagy az angolban (NIEMEIER 2008). A személyiség dualisztikus szemlélete szerint tehát a kogníció és az érzelem centruma a test két különböző szervén helyezkedik el. Létezik azonban olyan kultúra is, ahol az ún. holisztikus szemlélet érvényesül, amely szerint az ember biológiai és pszichikai irányítása egyetlen szervere koncentrálódik. Ilyen többek között a kínai (YU 2008), ahol a *xin* 'szív' az érzelmivel egyidejűleg a racionális tevékenységek és értékek központja is A SZÍV A TEST IRÁNYÍTÓJA konceptualizáció alapján. A kínai mellett hasonlóan holisztikus szemléletet tükröz a thai nyelv, ahol a szív az érzelem, a gondolkodás és a döntés helyszíne (BERENDT–TANITA 2011), valamint az indonéz, ahol a *hati* 'máj' érzelmi-kognitív centrum, és amely konceptualizáció az ősi indonéziai rituális állatáldozatokból, valamint az ún. „máj-jövendölésből” ered (SIAHAAN 2008). A dualisztikus és a holisztikus rendszer mellett olyan összetett szemléletet tükröző nyelvek és kultúrák is léteznek, amelyekben a racionális és irracionális szféra nem különül el élesen, hanem kontinuumot alkot. Ilyen nyelv a szuahéli, amelyben alapvetően a dualisztikus szemlélet jelenik meg, tehát a *moyo* 'szív' az érzelmek központja, a *kichwa* 'fej' pedig az intellektuális képességeké, mégis egyes nyelvi adatokban a szívben vannak metaforikusan elhelyezve gondolatok, kérdések, kétségek (KRASKA-SZLENK 2014a: 109–124). Emellett az emlékek is a szívben jelennek meg, bár erre az angolban is akad példa: *learn by heart* 'fejből megtanul' (szívből megtanul).

A kognitív képességek esetében említést kell tenni arról, hogy számos nyelvben a gondolkodás központjaként funkcionáló szerv esetében domináns a TARTÁLY-séma. Ebben a tartályban a gondolatok, döntések, tudáselemek élő és élettelen entitásként helyezkednek el (JÄKEL 1997). A magyarban ezt példázzák az olyan kifejezések, mint *megfordult a fejében, nem fért a fejébe, kiment a fejből* vagy *sikerült helyretenni a fejében* (vö. BARANYINÉ KÓCZY 2019), az angolban pedig hasonlóan *I have a thought in the head* 'van egy ötletem' (van egy gondolatom a fej[em]ben), *a head full of ideas* 'tele van ötletekkel (a feje)', *it never entered my head* 'sosem jutott eszembe' (sosem jutott/került a fejembe).

Amint szó esett róla, a kognícióhoz kapcsolódó másik jellemző testrész a SZEM, amelynek funkcióján alapul a MEGÉRTÉS LÁTÁS metafora, amely nemcsak a látással összefüggő igékben (TOLCSVAI NAGY 2013: 218–221), hanem a szem származékaiban is megtalálható, pl. *szemlél, szemlélet, szempont, csukott/nyitott szemmel, szem előtt tart*.

3.3. A testrészek kiterjesztése az INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATOK tartományára. Egyes testrészeknek, szerveknek fontos szerepet tulajdonítunk a társas kapcsolatok konceptualizálásában is. Az egyik kiemelkedő fogalom itt a ROKONSÁG, amely a kulturális antropológia és a nyelvészet vizsgálatai szerint fontos terület a testrészek metaforizációja szempontjából. A fogalmi leképezés alapja a ROKONI KAPCSOLAT A TEST(RÉSZ) ELOSZLÁSA metafora (KINSHIP RELATION IS BODY(PART) SHARING), amely nagyrészt hétköznapi fizikai tapasztalaton alapul és abból következtetett ismeretből ered, mint például a születés körülményei vagy a családtagok fizikai hasonlósága (KRASKA-SZLENK 2014a: 29). A mindennapi tapasztalat gyakran ellentmondásban van a modern genetika ismereteivel: a ROKONSÁG

fogalmi konstruálása és nyelvi reprezentációja alapvetően a hagyományos kulturális közösségi tudáson, modellen alapul. A magyar nyelv szerint például a VÉR az örökítő anyagot hordozó testnedv, a rokonok vére így azonos minőségű, amely olyan kifejezésekben jelenik meg, mint *vérem* (rokonom), *vérvonal*, *vérvád*, *testvér*, *vérrokon*, *vér szerinti szülő*. Ez a konceptualizáció ma is él, pl. *Én azért nem adok vért, mert megőrzöm a tisztaságot! Nem adom senkinek a tisztán öröklött vérem, hogy aztán továbbvigye valami mutáns...!* (MNSz.). A VÉR MINT ROKONSÁG konceptualizáció a kultúraközi vizsgálatok szerint a világ különböző nyelveiben megjelenik (pl. CHARTERIS-BLACK 2001), többek között az angolban is: a *blood* 'vér' szót olyan értelemben is használják, mint 'családi háttér, leszármazott', vagy lásd a családi kötelék fontosságát hangsúlyozó mondást: *Blood is thicker than water* 'A vér nem válik vízzé'. A kulturális modellek kapcsán említettem a közösségi megismerésben is hagyományosan ismert VÉRSZERZŐDÉST, amely szintén a VÉR A ROKONSÁG HELYETT metonimikus konceptualizációból ered. Természetesen más testrészek is jelölhetnek rokonságot, például a terhességgel és születéssel erős asszociációban lévő méh, has, alhas, köldökzsinór. A szuahéliben ilyen példák a 'méh, has' jelentésű *tumbo* szóból származó kifejezés, *wa tumbo moja* 'testvér' (egy hasból való), illetve a *kitovu* 'köldök' metaforikusan valakinek a születési helyét, illetve 'bölcst' vagy 'otthont' jelent (KRASKA-SZLENK 2014a: 29).

Szintén társas kapcsolatokat fejez ki a KÉZ (KAR). Ennek alapja az, hogy a kéz a „legkézenfekvőbb” eszköz a másik emberrel való kapcsolatteremtésre: a kézfogás, kézcsók, intés a társas üdvözlés jellemző formái. A KÉZ metaforikus kiterjesztése a szociális viszonyokon belül több fogalom kapcsán jelen van, pl. HATALOM/KONTROLL, BIRTOKLÁS, SEGÍTSÉG, ÉRTÉKELÉS. A magyarban olyan kifejezések reprezentálják ezt, mint például *kézbe vesz*, *rát teszi a kezét* (KONTROLL), *kézre kerít/ad*, *más kezébe kerül* (BIRTOKLÁS), *felkarol*, *fogja a kezét* (SEGÍTSÉG), *lekezel* (ÉRTÉKELÉS). Hasonló kifejezések az angolban is megtalálhatók: *to be in somebody's hands* 'valakinek a kezében lenni', *change hands* 'más kezébe kerül' (kezet cserél, BIRTOKLÁS), *give/lend a hand* 'segítő kezet nyújt' (ad/kölcsönöz kezet), *hold somebody's hand* 'fogja valakinek a kezét' (SEGÍTSÉG), *lay one's hands on something* 'rát teszi a kezét valamire' (ráfekteti a kezét valamire), *get out of hand* 'elszabadul, fegyelmetlenülé válik' (kikerül a kézről, HATALOM, KONTROLL). A magyar nyelvben a *megkéri a kezét* HÁZASSÁGI AJÁNLATot, a *kézfogó* ELJEGYZÉST jelent, amely a legerősebb szövetségre készít fel két ember között; a férfi és a nő összekulcsolt keze metonimikusan utal az eljegyzési szertartásra. A mozdulat a TÁRSAS KAPCSOLAT FIZIKAI KAPCSOLAT metaforán alapulhat. Az is látható, hogy míg a *kézfogó* szimmetrikus viszonyra utal, addig a *kézben tart*, *felkarol*, *rát teszi a kezét* a kezet birtokló személy dominanciáját (aktivitását, erőfölényét, hatalmát) fejezi ki.

A társas kapcsolatok létesítésében és fenntartásában további testrészek is részt vesznek, például egy ilyen lényeges szerv a SZEM (BARANYINÉ KÓCZY 2018, 2020a). A szemnek különleges szerepe van a kapcsolatfelvételben, például a párválasztásban (*szemeznek*, *összetalálkozott a szembogaruk*, *rávetette a szemét*). Gyakran azonban a HATALOM/KONTROLL fogalmával hozható összefüggésbe, például *kiszemel*, *szemmel tart*. Emellett a másik személlyel való *szembenézés*

metaforikusan konfrontációt is jelezhet. Az interperszonális kapcsolat szempontjából ide hozható példaként a *szem(mel) verés* (ill. esetleg a *rossz szemmel néz valakire*), amely a néphagyományban egy másik, gyűlölt vagy irigyelt személy megátkozását, megigézését takarja (hasonlóan jelen van például a perzsában is, vö. SHARIFIAN 2011: 202–203).

3.4. A testrészek kiterjesztése a KULTURÁLIS ÉRTÉKEK tartományára.

Egy adott közösség kulturális értékei többféle jelenséget foglalnak magukba. Ide sorolhatók egyfelől a TISZTELET, MEGBECSÜLÉS konceptualizációi, mivel ezek a közösségek által értékesnek tartott entitások (személyek vagy dolgok) iránti viszonyulást és annak kifejezési módjait szabályozzák, például a VENDÉGLÁTÁS konceptualizációjának keretében. Ez a kategória tehát az INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLAT tartományához is kapcsolódik. A másik fontos kategória az ERKÖLCS és az ezzel összefüggő LELKIISMERET, amelyet szintén a kulturális közösség vallási vagy egyéb egyezményen alapuló normarendszere határoz meg. A testmetaforák így a társadalom erkölcsi kérdéseinek leképezésében is fontos szerepet játszanak. A következőkben a TISZTELET/BECSÜLET tartományára leggyakrabban alkalmazott két testrész jelentéskiterjesztését tárgyalom szemléltetésül.

A nyelvközi vizsgálatok tanúsága szerint gyakori metafora a BECSÜLET/TISZTELET ARC (UKOSAKUL 2003; YU 2001), amelynek fizikai tapasztalati alapja van: az arc ugyanis az a testrész, amely alapján azonosítható egy személy. A konceptualizáció szorosan összefügg az ARC(KIFEJEZÉS) AZ ÉRZELEM HELYETT és YU (2001) szerint az ARC(KIFEJEZÉS) A SZEMÉLYISÉG HELYETT metonímiával is, az arcnak ugyanis fontos funkciója van egy másik személynek szánt üzenet vagy attitűd közvetítésében (WIERZBICKA 1999; YU 2001). Az arc és az értékek kapcsolatában az értékeket az orientációs meaforák dichotomikus rendszerében leképező AZ ÉRTÉKES FENT, AZ ÉRTÉKTELEN LENT metaforák is megjelennek. A felfelé tartott, nyitott arc azt jelzi, hogy az adott személy tiszteletreméltó, nincsen rejtegetnivalója, míg a lehajtott fej és az eltakart arc arra utal, hogy az illető szégyent érez, önmagát nem érzi értékesnek. A konceptualizációra számos nyelvben akad példa: a magyar *tiszta arcú, arcátlan, vastag a bőr a képén*, az angol *lose face* 'elveszíteni a tekintélyét/hírnevét' (elveszíteni az arcot), az arab *wadžh* 'arc, tisztelet, prominens személy', a török *yüz aki* 'becsület' (tisztarc), vagy a szuahéli *sina uso* 'szégyellem magam' (nincsen arc). A BECSÜLET/TISZTELET ARC metafora számos nyelvben és kultúrában megtalálható, de elsősorban az ázsiai kultúrákban terjedt el. Például YU (2001) az angol *lose face* (elveszíteni az arcot) kínai megfelelőjére több lehetséges kifejezést is említ: *diu-lian* (veszít arc), *pao-lian* (eldob arc), *quian-lian* (felsért arc), *sao-lian* (elsodor arc). UKOSAKUL a thai nyelvből hoz példákat a *nāa* 'arc' szó metaforikus használatára a BECSÜLET, a SZÉGYEN és a SZÉGYENLŐSSÉG kifejezésére: a szégyentelen embert a talp bőréhez hasonlóan „vastag arcúnak”, „kemény arcúnak” nevezik, míg a „vékony arc” félnék, szégyenlős személyt jelez. Ennek a konceptualizációnak az alapja a SZEMÉLYISÉGET ELFEDŐ/VÉDŐ RÉTEG AZ ARCBŐR metafora, ahol a vastag arcbőr gátlástalanságot, érzéketlenséget jelent. Emellett számos olyan szólás is található a thai nyelvben, amely a becsület elvesztésének

érzelmi következményeit fejezi ki az ARC fogalmán keresztül, például zsidbadt/ törött/sorvad arc (UKOSAKUL 2003: 290, 292).

A magyar nyelvben a BECSÜLET és a TISZTELET megjelenítésének domináns testrésze azonban nem az ARC, hanem a SZEM (BARANYINÉ KÓCZY 2018, megj. a.). Önmagában az ÉRTÉKET reprezentálja a SZEM abban a tájnyelvi kifejezésben, hogy *nagy szeme van valaminek*, amelynek jelentése, hogy 'nagy értéke van' (ÉrtSz.). Hasonló, értékminősítésre utaló kifejezések *az én szememben (ő egy igazi hős), nagyot nőtt a szememben*, valamint tiszteletlenséget jeleznek a *szemtelen, szembeköp, szeme közé nevet* frázisok. A másik kulturálisan meghatározott értékrendszer az ERKÖLCSÉ. A SZEM metaforikus funkciója a LELKIISMERETI KÖZPONT is, amelyet olyan kifejezések példáznak, mint *bántja a szemét, szemet szúr valami, majd kisül a szeme, lesüti a szemét (szégyenében)*, vagy éppen egy másik személy *szemére hány*. A morális hibával való szembesülés a látást kifejező igékben is megtalálható: *elnéz valamit, szembesül/szembenéz (a hibáival), belát valamit*. A magyar nyelvben a szem erkölcshez kapcsolódó funkciója többretű: A BECSÜLET KÖZPONTJA (*szemébe nevet*), AZ ERKÖLCS KÖZPONTJA, ezen belül pedig A MORÁLIS (KÜLSŐ) ÉRTÉKELÉS SZERVE (*szemet huny felette*), A MORÁLIS REFLEXIÓ SZERVE (*lesüti a szemét*), AZ ERKÖLCSÖSSÉG JELZŐJE (*szemforgató*) és AZ ERKÖLCSI ÍTÉLET VÉGREHAJTÓJA (*szemmel ver*) (BARANYINÉ KÓCZY, megj. a.). Abban a mondásban, hogy *Más szemében meglátja a szálkát, a magáéban a gerendát sem*, egyszerre három konceptualizáció is jelen van: A SZEM A MORÁLIS (KÜLSŐ) ÉRTÉKELÉS SZERVE, A MORÁLIS REFLEXIÓ SZERVE, AZ ERKÖLCSÖSSÉG JELZŐJE.

3.5. A testrészek kiterjesztése a TÉR tartományára. A testrészek sok nyelvben a térjelölés egyik fő forrástartományai. A magyarban is több olyan térjelölő kifejezés létezik, amely testrésznéből ered: *hát* ⇒ *hátul*, *mell* ⇒ *mellett*, *oldal* ⇒ *oldalt*, *szem* ⇒ *szemben*. A nyelvközi vizsgálatok szerint jellemző jelentésátvitellek a következők (KRASKA-SZLENK 2014a: 20): *hát* ⇒ *hátul/mögött*; *fenék* ⇒ *lent/alul*; *arc* ⇒ *elől*; *valaminek az eleje*; *fej* ⇒ *valaminek a teteje*, *fent/fel*; *gyomor*, *has* ⇒ *belső/bent*; *oldal* ⇒ *mellett*; *láb* ⇒ *alatt*. A husza nyelvben például a testrészek szisztematikusan képeződnek le a térviszonyokra (4. táblázat)

4. táblázat

A testrésznevek kiterjesztése térviszonyokra a husza nyelvben
KRASKA-SZLENK (2014b: 19) alapján

Testrésznév	Jelentés	Térjelölő	Jelentés
<i>cikii</i>	'gyomor'	<i>ciki</i>	'belső'
<i>gàba</i>	'a test elülső része'	<i>gàba</i>	'elülső rész'
<i>ba:ya</i>	'hát'	<i>ba:ya:</i>	'hátsó rész'
<i>kái</i>	'fej'	<i>kái</i>	'tető'
<i>ge:fëe</i>	'oldal'	<i>ge:fëe</i>	'oldal, mellett'
<i>bàki</i>	'ajkak'	<i>bàki</i>	'perem, szél'

A nyelvközi hasonlóságok mellett vannak nyelvcsaládokra jellemző specifikus eltérések is. A türk nyelvcsalád szibériai nyelveiben az 'elől' térviszony a 'máj, bél' szervek jelentéskiterjesztése, valamint más türk nyelvekben az 'elől/előtt' irányultság az 'orr' lexemájából ered (JOHANSON 2011: 755).

A testrésznevekből származó térjelölők a további metaforizáció eredményeként időjelölökké is válnak, például az angolban a *back* 'hát, hátul, vissza' szó olyan használata, mint *three years back* 'három évvel korábban'. A metaforikus kiterjesztés itt az egyirányúság elvét követi, amely a metaforizáció irányát a következő kategóriák sorrendjében állapítja meg: SZEMÉLY \Rightarrow TÁRGY \Rightarrow FOLYAMAT \Rightarrow TÉR \Rightarrow IDŐ \Rightarrow MINŐSÉG (HEINE et al. 1991: 48, 160). Például a TÁRGY \Rightarrow TÉR \Rightarrow IDŐ, MINŐSÉG folyamatot szemléltetik a *hát, hátul, hátralévő (idő), hátsó (gondolat)* kifejezések.

3.6. A testrészek grammatikalizációja. A testrészek grammatikalizálódása is több nyelvben kimutatott jelenség. A magyarban ilyen esetek a *vérgazdag*, *csontműlye* kifejezésekben a *vér* és a *csont* 'nagyon' jelentésben való használata. Mindkét esetben az 'extrémítás' élménye adhat alapot a metaforizációnak: míg a *csont* esetében a 'legbelső' élménye (*csontig hatoló*), addig a *vér* grammatikalizálódott értelme több konceptualizációból is ered egyidejűleg (BARANYINÉ KÓCZY 2020a). Hasonló az angolban a 'nagyon' értelemben használt *bloody* szó, amelyet azonban főként negatív értelemben használnak, szemben a magyar *vér*-előtaggal: *vérciki*, de *vérprofi*, *vérgazdag*, *vérhű* (MNSz.).

A testrészek grammatikalizációjának érdekes esete található az andamanéz nyelvekben, ahol (például a már alig beszélt nagy andamanéz nyelvben) a testrészeket grammatikai osztályt jelölő morfémaként alkalmazzák nemcsak a testrésznevekhez, hanem más névszókhoz és határozószókhoz csatolva (ABBI 2011). A nagy andamanéz nyelvben tehát a testrészek kategorizációjára egy kettős szemantikai rendszer létezik: az egyik a testrészek konkrét megnevezéseit tartalmazza, míg a másik egy absztrakt rendszer, ahol a testet hét részre felosztva a testrészek grammatikalizált morfémaként szerepelnek, hét szemantikai kategóriát képezve. A kategóriák olyan más szófajú szavakat is tartalmaznak, amelyek szemantikailag kapcsolódnak a kategóriát jelölő testrészekhez. Ez utóbbiak morfémaként a halmaz minden eleméhez prefixumként kapcsolódnak. Például az 1. osztály jelölőjét (*a/ta*) olyan főnevekre alkalmazzák, mint *foŋ* 'száj', *taŋ* 'nyelv', *ker* 'torok', a szájjal összefüggő attribútumokra, mint *mu* 'néma', *tutlup* 'mohó', emberi nevekre, korábbi tevékenységekre és eseményekre, valamint primér rokonsági viszonyokra, pl. *may* 'apa', *mimi* 'anya' (a hét grammatikai-szemantikai kategória elemeire néhány példát az 5. táblázat mutat be). A jelölők utalhatnak elidegeníthetetlen birtokviszonyra, rész–egész és rész–összetevő viszonyra, állandó viszonyra vagy intim viszonyra. A nagy andamanéz világnézetben (kulturális konceptualizációban) a grammatikai osztályok elemei egymástól függetlenül létező viszonyok hálózatában léteznek.

5. táblázat

Példák a testrészeken alapuló grammatikai és szemantikai kategóriákra a nagy andamanéz nyelvben ABBI (2011) alapján

Grammatikai kategória jelölője	Testrésznév	Rokonságnév	Igei példák
1 <i>a-</i>	Száj és részeinek kiterjesztései: <i>foŋ</i> 'száj, szájüreg', <i>taŋ</i> 'nyelv', <i>keŋ</i> 'torok'	<i>mimi</i> 'anya', <i>maŋ</i> 'apa'	<i>a=jire</i> 'bántalmaz'
2 <i>er-</i>	Fő belső szervek: <i>co</i> 'fej', <i>koɓo</i> 'bőr', <i>ulu</i> 'fül'	<i>boi</i> 'házastárs'	<i>er=luk</i> 'mér'
3 <i>oŋ-</i>	A test végső részei: <i>kenap</i> 'ujj', <i>koɔ</i> 'kéz', <i>kara</i> 'körmök'	(nincs előfordulás)	<i>oŋ=cho</i> 'ölt'
4 <i>ut-, ot, ot-</i>	A test produktumai és rész–egész kapcsolatok: <i>bec</i> 'haj', <i>bo</i> 'hát'	<i>thire</i> 'gyerek'	<i>ot=cone</i> 'elmegey'
5 <i>e-, ε-, i-</i>	Belső szervek: <i>philu</i> 'has', <i>sudu</i> 'belek', <i>meca</i> 'máj'	(nincs előfordulás)	<i>ε=rino</i> 'könny'
6 <i>ara-</i>	Kerek formájú testrészek / nemi szervek: <i>karap</i> 'mellkas', <i>ɕet</i> 'végbélnyílás', <i>koɓo</i> 'herék (bőre)'	<i>sulu-thu-ɕɕa</i> 'öccs', <i>sulu-thu-kaɕa</i> 'húg'	<i>ara=ɕelo</i> 'terhesnek lenni'
7 <i>o-, o-</i>	A láb és részei: <i>moɕo</i> 'láb', <i>roŋo</i> 'boka'	<i>toni</i> 'vő', 'a húg férje'	<i>o=beo</i> 'szúr'

A testrészek grammatikalizálódásának egy másik típusa figyelhető meg a mexikói taraszka nyelvben, ahol a testrészek toldalékok formájában informálnak arról, hogy hol lokalizálható az adott tapasztalat. Például a *p'ame* 'fájdalmat érezni' ige-tőhöz toldalék formájában kapcsolhatók az egyes testrészek aszerint, hogy hol érezhető a fájdalom: *p'ame-cha-ni* 'fájdalmat érezni a torokban', *p'ame-k'u-rha-ni* 'fájdalmat érezni a kézen', *p'ame-a-rha-ni* 'fájdalmat érezni a gyomorban', *p'ame-ŋarhi-ni* 'fájdalmat érezni a az arcon vagy szemén' (MENDOZA 2007). Az észak-amerikai nyelvekben igei prefixumok azt specifikálják, hogy az adott cselekvés kézzel vagy lábbal történt (MAJID 2010: 61). Látható tehát, hogy a testrészek grammatikalizációjának számos változata létezik.

4. Összegzés. A tanulmány a testrészek szisztematikus jelentéskiterjesztésének jellemző irányait vizsgálja, és amellet érvel, hogy azokat az egyetemes fiziológiai tapasztalati viszonyokkal együtt alakítja az adott kulturális közösséget jellemző megismerő tevékenység. A testrészek figuratív (metaforikus és metonimikus) kiterjesztése tehát olyan jelenség, amely a testből kiindul és arra irányuló fizikai tapasztalat, a kogníció, a kultúra és a nyelv keresztmetszetében, dinamikus egymásra hatásában jön létre. A kulturálisan megszerkesztett konceptualizációban fontos szerepet játszik egyfelől a fizikai tapasztalatok kategorizációja és sematizációja, másfelől a kulturális modellek, ahol a test megjelenítéséhez, kifejezéséhez, a gesztusokhoz stb. elvárások és értékminősítések kapcsolódnak. A testnevek metaforizációjának háttérben tehát jellemzően nem alkalomszerű leképezési folyamatok figyelhetők meg, hanem egy-egy kulturális közösséget jellemző kulturális modellek rendszerszerű működése, amely nemcsak a nyelvi reprezentációban, hanem egyéb szokásokban is lehorgonyzódik.

A tanulmány a testrészek jelentéskiterjesztésének legfőbb tartományait tekintette át, így az ÉRZELMEK, a KOGNÍCIÓ, az INTERPERSZONÁLIS KAPCSOLATOK, a KULTURÁLIS ÉRTÉKEK és a TÉR tartományát, végül a testnek a grammatikalizációban betöltött szerepét. A vázolt témák csupán a domináns tendenciák tárgyalására szorítottak, azonban jelezték a test és a konceptualizáció összefüggésének komplexitását. A tanulmányban érintőlegesen tárgyalt műveletek (kategorizáció, kulturális modellek, metaforizáció), valamint a jelentéskiterjesztés fő irányai is azt mutatják, hogy a nyelvek ezek alapján a konceptualizációs sémák szerint is típusokba sorolhatók.

Hangsúlyozni kell, hogy az eddig elvégzett kulturális pszichológiai, kognitív nyelvészeti, nyelvtipológiai és antropológiai vizsgálatok, bár számos nyelvre kiterjednek, nem adnak teljes képet a nyelvi és fogalmi testesültség lehetőségeiről, mivel a nyelvek jelentős részét még nem elemezték átfogóan az itt vázolt kulturális-kognitív megközelítési módszerrel – többek között a magyar nyelvet sem. A test konceptualizációjának vizsgálata azért kiemelten fontos téma, mivel a nyelvi tevékenységen keresztül arra az alapvető kérdésre keresi a választ, hogy az ember saját testéből kiindul és arra irányuló fizikai tapasztalata hogyan függ össze a mentális folyamatok konceptualizációjával, és ez hogyan válik a közösségi (csoportszintű) megismerés részévé. A jelen tanulmány néhány, ebbe az irányba mutató elméleti felvetést és nyelvi példát mutatott be.

Kulcsszók: konceptualizáció, kultúra, metafora, testesültség, testrészt.

Hivatkozott irodalom

- ABBÍ, ANVITA 2011. Body divisions in Great Andamanese. Possessive classification, the semantics of inherency and grammaticalization. *Studies in Language* 35: 739–792. <https://doi.org/10.1075/sl.35.4.01abb>
- ALM-ARVIUS, CHRISTINA 1993. *The English Verb See. A Study in Multiple Meaning*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg. <https://doi.org/10.2307/416180>
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ 2003. A kéz nyelvi képe a magyar nyelvben. *Magyar Nyelv* 99: 427–434.

- BAŃCZEROWSKI JANUSZ 2007. A fej nyelvi képe a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 131: 385–402.
- BAŃCZEROWSKI JANUSZ – DZIEWONSKA-KISS DOROTA 2013. A SZÍV képe a magyar és a lengyel frazeológiában. *Magyar Nyelvőr* 137: 336–342.
- BARANYINÉ KÓCZY JUDIT 2018. A SZEM konceptualizációjáról. *Nyelvtudományi Közlemények* 114: 7–28.
- BARANYINÉ KÓCZY, JUDIT 2019. ‘He cracked his head feverishly’. Conceptualizations of head and thinking in Hungarian. In: KRASKA-SZLENK, IWONA ed., *Embodiment in Cross-Linguistic Studies. The ‘Head’*. Brill, Leiden. 219–244. https://doi.org/10.1163/9789004392410_013
- BARANYINÉ KÓCZY, JUDIT 2020a. Keeping an eye on body parts. Cultural conceptualizations of the ‘eye’ in Hungarian. In: KRASKA-SZLENK, IWONA ed., *Body Part Terms in Conceptualization and Language Usage*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/clsc.12.c10koc>
- BARANYINÉ KÓCZY JUDIT 2020b. A vérszerződéstől a vércikiig. A vér kulturális konceptualizációja a magyar nyelvben. *Magyar Nyelvőr* 144: 103–122. <https://doi.org/10.38143/nyr.2020.1.103>
- BARANYINÉ KÓCZY JUDIT megj. a. The moral eye. A study of Hungarian szem. In: KRASKA-SZLENK, IWONA – BAŞ, MELIKE ed., *Embodiment in Cross-Linguistic Studies. The ‘Eye’*. Brill, Leiden.
- BASSO, KEITH H. 1967. Semantic aspects of linguistic acculturation. *American Anthropologist* 69: 471–477. <https://doi.org/10.1525/aa.1967.69.5.02a00030>
- BERENDT, ERICH A. – TANITA, KEIKO 2011. The ‘heart’ of things. A conceptual metaphor analysis of heart and related body parts in Thai, Japanese and English. *Intercultural Communication Studies* 20: 65–78.
- BRENNINGER, MATTHIAS – KRASKA-SZLENK, IWONA eds. 2014. *The Body in Language. Comparative Studies of Linguistic Embodiment*. Brill, Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004274297>
- BURENHULT, NICLAS 2006. Body part terms in Jahai. *Language Sciences* 28: 162–180.
- CABLITZ, GABRIELE H. 2008. When “what” is “where”. A linguistic analysis of landscape terms, place names and body part terms in Marquesan (Oceanic, French Polynesia). *Language Sciences* 30: 200–226. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2005.11.002>
- CHARTERIS-BLACK, JONATHAN 2001. Blood sweat and tears: A corpus based cognitive analysis of ‘blood’ in English phraseology. *Studi Italiani di Linguistica Teorica e Applicata* 30: 273–287.
- CSÁBI, SZILVIA 2005. *Alternative Conceptualization in English and Hungarian Idioms*. Doktori disszertáció. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- DEIGNAN, ALICE – POTTER, LIZ 2004. A corpus study of metaphors and metonyms in English and Italian. *Journal of Pragmatics* 36: 1231–1252. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.10.010>
- ENFIELD, NICK J. – WIERZBICKA, ANNA eds. 2002. The body in description of emotion: cross-linguistic studies. *Pragmatics and Cognition* 10/1–2. <https://doi.org/10.1075/pc.10.1-2>
- ÉrtSz. = A magyar nyelv értelmező szótára 1–7. Főszerk. BÁRCZI GÉZA – ORSZÁGH LÁSZLÓ. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1959–1962.

- EVANS, NICHOLAS – WILKINS, DAVID 2000. In the Mind's Ear. The Semantic Extensions of Perception Verbs in Australian Languages. *Language. Journal of the Linguistic Society of America* 76: 546–592. <https://doi.org/10.2307/417135>
- GABY, ALICE 2006. The Thaayorre 'true man'. Lexicon of the human body in an Australian language. *Language Sciences* 28: 201–220. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2005.11.006>
- GALGÓCZI LÁSZLÓ 2008. A nyelvi agresszió és diakrón formái a magyarban. *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* 35: 5–28.
- GIBBS JR., RAYMOND W. 2005. *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511805844>
- HAUSER-SCHÄUBLIN, BRIGITTA 1993. Blood. Cultural effectiveness of biological conditions. In: MILLER, BARBARA DIANE ed., *Sex and gender hierarchies*. Cambridge University Press, Cambridge – New York. 83–106.
- HEINE, BERND 2011. Grammaticalization in African languages. In: NARROG, HEIKO – HEINE, BERND eds., *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford University Press, Oxford. 694–705.
- HEINE, BERND – CLAUDI, ULRIKE – HÜNNEMEYER, FRIEDERIKE 1991. From cognition to grammar. Evidence from African languages. In: TRAUOGOTT, ELIZABETH C. – HEINE, BERND eds., *Approaches to Grammaticalization. Vol. 1. Focus on Theoretical and Methodological Issues*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 149–187.
- IBARRETXE-ANTUÑANO, IRAIDE 2012. The importance of unveiling conceptual metaphors in a minority language. The case of Basque. In: IDSTRÖM, ANNA – PIIRAINEN, ELISABETH eds., *Endangered Metaphors*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 253–273. <https://doi.org/10.1075/clsc.2.12iba>
- JÄKEL, OLAF 1997. *Metaphoren in abstrakten Diskurs-Domänen. Eine kognitiv-linguistische Untersuchung anhand der Bereiche Geistestätigkeit, Wirtschaft und Wissenschaft*. Peter Lang, Frankfurt am Main.
- JOHANSON, LARS 2011. Grammaticalization in Turkic languages. In: NARROG, HEIKO – HEINE, BERND eds., *The Oxford Handbook of Grammaticalization*. Oxford University Press, Oxford. 752–761. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199586783.013.0062>
- JOHNSON, MARK 1987. *The Body in the Mind. The Bodily Basis of Meaning, Imagination and Reason*. The University of Chicago Press, Chicago.
- KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR 2013. Archaikus tudatformák és testképek a mai magyar társadalomban. In: BALÁZS GÉZA szerk., *A test szemiotikája. Testjelek a mindennapokban és a művészetben*. Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest. 27–58.
- KÖVECSES, ZOLTÁN 1990. *Emotion Concepts*. Springer-Verlag, Berlin – New York. <https://doi.org/10.1007/978-1-4612-3312-1>
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2000. *Metaphor and Emotion. Language, Culture and the Body in Human Feeling*. Cambridge University Press, Cambridge.
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2005. *Metaphor in Culture. Universality and Variation*. Cambridge University Press, Cambridge.
- KÖVECSES ZOLTÁN – BENCZES RÉKA 2010. *Kognitív nyelvészet*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- KRASKA-SZLENK, IWONA 2005a. Metaphor and metonymy in the semantics of body parts. A contrastive analysis. In: GÓRSKA, ELŻBIETA – RADDEN, GÜNTER eds., *Metonymy-Metaphor Collage*. Warsaw University Press, Warsaw. 157–175.
- KRASKA-SZLENK, IWONA 2005b. The semantic network of Swahili moyo ‘heart’. A corpus-based cognitive analysis. *Studies of the Department of African Languages and Cultures* 37: 47–80.
- KRASKA-SZLENK, IWONA 2014a. Semantic extensions of body part terms. Common patterns and their interpretation. *Language Sciences* 44: 15–39.
- KRASKA-SZLENK, IWONA 2014b. *Semantics of Body Part Terms. General Trends and a Case Study of Swahili*. Lincom, München. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2014.02.002>
- KRASKA-SZLENK, IWONA ed. 2019. *Embodiment in Cross-Linguistic Studies. The ‘Head’*. Brill, Leiden. <https://doi.org/10.1163/9789004392410>
- KRASKA-SZLENK, IWONA ed. 2020. *Body Part Terms in Conceptualization and Language Usage*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/clsc.12>
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1980. *Metaphors We Live By*. The University of Chicago Press, Chicago–London.
- LAKOFF, GEORGE – JOHNSON, MARK 1999. *Philosophy in the flesh. The embodied mind and its challenge to western thought*. Basic Books, New York.
- LILLEHAUGEN, BROOK DANIELLE 2003. Syntactic and semantic development of body part prepositions in Valley Zapotec languages. In: CASTILLO, JEANIE ed., *Proceedings from the Sixth Workshop on American Indigenous Languages. Santa Barbara Papers in Linguistics 14*. University of California, Santa Barbara (CA). 69–82.
- MAALEJ, ZOUHEIR 2008. The heart and cultural embodiment in Tunisian Arabic. In: SHARIFIAN, FARZAD et al. eds., *Culture, Body, and Language. Conceptualizations of Internal Body Organs across Cultures and Languages*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 395–428. <https://doi.org/10.1515/9783110199109.4.395>
- MAALEJ, ZOUHEIR – YU, NING eds. 2011a. *Embodiment via Body Parts. Studies from Various Languages and Cultures*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1080/10926488.2012.691771>
- MAALEJ, ZOUHEIR – YU, NING 2011b. Introduction. Embodiment via Body Parts. In: MAALEJ, ZOUHEIR – YU, NING eds., *Embodiment via Body Parts. Studies from various languages and cultures*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 1–20. <https://doi.org/10.1075/hcp.31>
- MAJID, ASIFA 2006. Body part categorisation in Punjabi. *Language Sciences* 28: 241–261. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2005.11.012>
- MAJID, ASIFA 2010. Words for parts of the body. In: MALT, BARBARA C. – WOLFF, PHILLIP eds., *Words of the Mind. How Words Capture Human Experience*. Oxford University Press, Oxford – New York. 58–71. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195311129.003.0004>
- MAJID, ASIFA – VAN STADEN, MIRIAM 2015. Can nomenclature for the body be explained by embodiment theories? *Topics in Cognitive Science* 7: 570–594. <https://doi.org/10.1111/tops.12159>
- MENDOZA, MARTHA 2007. Derivational resources in P’urhepecha. Morphological complexity and verb formation. *Acta Linguistica Hungarica* 54: 157–172. <https://doi.org/10.1556/aling.54.2007.2.3>

- MESKELL, LYNN 2000. Cycles of Life and death. Narrative Homology and Archaeological Realities. *World Archaeology* 31: 423–441. <https://doi.org/10.1080/00438240009696930>
- MNSz. = *Magyar Nemzeti Szövegtár*. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest. <http://corpus.nytud.hu/mnsz>
- NéprLex. = *Magyar néprajzi lexikon* 1–5. Főszerk. ORTUTAY GYULA. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977–1982.
- NIEMEIER, SUSANNE 2000. Straight from the heart – metonymic and metaphorical explorations. In: BARCELONA, ANTONIO ed., *Metaphor and Metonymy at the Crossroads. A Cognitive Perspective*. Mouton de Gruyter, The Hague. 195–214. <https://doi.org/10.1515/9783110894677.195>
- NIEMEIER, SUSANNE 2008. To be in control. Kind-hearted and cool-headed. The head-heart dichotomy in English. In: SHARIFIAN, FARZAD et al. eds., *Culture, Body, and Language. Conceptualizations of Internal Body Organs across Cultures and Languages*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 349–372. <https://doi.org/10.1515/9783110199109.4.349>
- OCCHI, DEBRA J. 2011. A cultural-linguistic look at Japanese ‘eye’ expressions. In: MAALEJ, ZOUHEIR – YU, NING eds., *Embodiment via Body Parts. Studies from various languages and cultures*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. 171–193. <https://doi.org/10.1075/hcp.31.12occ>
- PASCH, HELMA 2014. Embodiment in Zande. In: BREZINGER, MATTHIAS – KRASKA-SZLENK, IWONA eds., *The Body in Language. Comparative Studies of Linguistic Embodiment*. Brill, Leiden. 199–223. https://doi.org/10.1163/9789004274297_012
- PROOS, MARIANN 2020. Feeling your neighbour. An experimental approach to the polysemy of tundma ‘to feel’ in Estonian. *Language and Cognition* 12: 282–309. <https://doi.org/10.1017/langcog.2019.44>
- QUINN, NAOMI – HOLLAND, DOROTHY eds. 1987. *Cultural models in language and thought*. Cambridge University Press, Cambridge.
- SAN ROQUE, LILA et al. 2018. Universal meaning extensions of perception verbs are grounded in interaction. *Cognitive Linguistics* 29: 371–406. <https://doi.org/10.1515/cog-2017-0034>
- SHARIFIAN, FARZAD 2011. *Cultural Conceptualisations and Language. Theoretical Framework and Applications*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/clsc.1>
- SHARIFIAN, FARZAD – DIRVEN, RENÉ – YU, NING – NIEMEIER, SUSANNE eds. 2008. *Culture, Body, and Language. Conceptualizations of Internal Body Organs across Cultures and Languages*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. <https://doi.org/10.1515/9783110199109>
- SIAHAAN, POPPY 2008. Did he break your heart or your liver? A contrastive study on metaphorical concepts from the source domain organ in English and in Indonesian. In: SHARIFIAN, FARZAD et al. eds., *Culture, Body, and Language. Conceptualizations of Internal Body Organs across Cultures and Languages*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 45–74. <https://doi.org/10.1515/9783110199109.2.45>
- SIAHAAN, POPPY 2011. HEAD and EYE in German and Indonesian Figurative Uses. In: MAALEJ, ZOUHEIR – YU, NING eds., *Embodiment via Body Parts. Studies from various*

- languages and cultures*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 93–114. <https://doi.org/10.1075/hcp.31.08sia>
- SIMÓ, JUDIT 2011. Metaphors of blood in American English and Hungarian. A cross-linguistic corpus investigation. *Journal of Pragmatics* 43: 2897–2910. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2011.05.004>
- VAN STADEN, MIRIAM 2006. The body and its parts in Tidore, a Papuan language of Eastern Indonesia. *Language Sciences* 28: 323–343. <https://doi.org/10.1016/j.langsci.2005.11.013>
- SWEETSER, EVE 1990. *From Etymology to Pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511620904>
- SZELID VERONIKA – KÖVENCES ZOLTÁN 2018. Metaforauniverzálék a költészetben. *Magyar Nyelvőr* 142: 452–478.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2013. *Bevezetés a kognitív nyelvészetbe*. Osiris Kiadó, Budapest.
- UKOSAKUL, MARGARET 2003. Conceptual metaphors motivating the use of Thai ‘face’. In: CASAD, EUGENE H. – PALMER, GARY B. eds., *Cognitive Linguistics and non-Indo-European Languages*. Cognitive Linguistics Research 18. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 275–303. <https://doi.org/10.1515/9783110197150.7.275>
- VAINIK, ENE 2011. Dynamic body parts in Estonian figurative descriptions. In: MAALEJ, ZOUHEIR – YU, NING eds., *Embodiment via Body Parts. Studies from various languages and cultures*. John Benjamins. Amsterdam–Philadelphia. 41–70. <https://doi.org/10.1075/hcp.31.06vai>
- VIBERG, ÅKE 1984. The verbs of perception. A typological study. *Linguistics* 21: 123–162. <https://doi.org/10.1515/ling.1983.21.1.123>
- DE VRIES, LOURENS 2013. Seeing, Hearing and Thinking in Korowai, a Language of West Papua. In: STORCH, ANNE – AIKHENVALD, ALEXANDRA eds., *Perception and Cognition in Language and Culture*. Leiden, Brill. 111–136. https://doi.org/10.1163/9789004210127_006
- WIERZBICKA, ANNA 1999. *Emotions across Languages and Cultures. Diversity and Universals*. Cambridge University Press, Cambridge. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511521256>
- YU, NING 1995. Metaphorical expressions of anger and happiness in English and Chinese. *Metaphor and Symbolic Activity* 10/2: 59–92.
- YU, NING 2001. What does our face mean to us? *Pragmatics and Cognition* 9: 1–36.
- YU, NING 2002. Body and emotion. Body parts in Chinese expression of emotion. *Pragmatics and Cognition* 10: 341–367. <https://doi.org/10.1075/pc.9.1.02yu>
- YU, NING 2004. The eyes for sight and mind. *Journal of Pragmatics* 36: 663–686. [https://doi.org/10.1016/s0378-2166\(03\)00053-5](https://doi.org/10.1016/s0378-2166(03)00053-5)
- YU, NING 2008. The Chinese heart as the central faculty of cognition. In: SHARIFIAN, FARZAD et al. eds., *Culture, Body, and Language. Conceptualizations of Internal Body Organs across Cultures and Languages*. Mouton de Gruyter, Berlin – New York. 131–168. <https://doi.org/10.1515/9783110199109.3.131>
- YU, NING 2009. *From Body to Meaning in Culture. Papers on Cognitive Semantic Studies of Chinese*. John Benjamins, Amsterdam–Philadelphia. <https://doi.org/10.1075/z.149>

Cultural variance in the metaphorical extension of body part names

The study examines the cultural embedding of the conceptualization of the human body in a cultural-cognitive linguistic framework. Body parts, organs, body fluids serve as the bases for many metaphorical expressions, which are rooted in physiological experience on the one hand and culturally and historically embedded on the other. The cultural conceptualization of the body can thus be understood as a process at the intersection of physiological experience, cognition, culture, and language. The questions of the study are as follows: (1) What is the role of culture in the figurative (metaphoric or metonymical) use of names of body parts? (2) Which conceptual domains are dominantly utilized in the metaphoric expressions? The paper provides an overview of the main directions of the metaphorical extension of names of body parts through examples from Hungarian and results of research conducted in several other languages. These directions include the domains of EMOTIONS, COGNITION, INTERPERSONAL RELATIONS, CULTURAL VALUES, and issues of spatial representation and grammaticalization.

Keywords: body part, conceptualization, culture, embodiment, metaphor.

BARANYINÉ KÓCZY JUDIT
Széchenyi István Egyetem